

Roderick Beaton

Ο Σεφέρης και το μυθιστόρημα:
Έξι νύχτες στην Ακρόπολη και
το πρότυπο του Gide

Η διαρκής εμπλοκή του Σεφέρη με το μυθιστορηματικό είδος είναι γνωστή. Τεκμηριώνεται τόσο από τον κάπως προκλητικό τίτλο της τρίτης ποιητικής συλλογής του, *Μυθιστόρημα*, όσο και από τις τρεις γνωστές απόπειρες για συγγραφή μυθιστορημάτων. Πρόκειται, κατά χρονολογική σειρά, για: 1) *Στο απέραντο σκάκι της «Κονκόρντας»* (Λονδίνο 1924)· 2) *Έξι νύχτες στην Ακρόπολη* (Αθήνα 1926-1930, Βηρυτός 1954)· και 3) *Βαρνάβας Καλοστέφανος* (Βηρυτός 1954). Από τις τρεις, μόνο το *Έξι νύχτες* περατώθηκε και κατά κάποιον τρόπο ετοιμάστηκε για δημοσίευση από τον Σεφέρη, παρόλο που η δημοσίευση αυτή δεν πραγματοποιήθηκε από τον ποιητή, αλλά από τον Γ. Σαββίδη, το 1974.

Στις ρητές δηλώσεις του για το μυθιστορηματικό είδος, ο Σεφέρης είναι αρκετά επιφυλακτικός. Το μυθιστόρημα –και μάλιστα στη δημοφιλή εκδοχή του, που την αποκαλούσε «ρομάντζο»– το θεωρεί βέβαια ως κατώτερο της ποίησης. Αλλά το θεωρεί απαιτούμενο προγύμνασμα που προηγείται της ποίησης – μήπως με αυτήν την έννοια τιλοφόρησε έτσι μια ποιητι-

κή συλλογή, ακριβώς όπως ύστερα θα βάλει τους τίτλους *Ημερολόγιο καταστροφών και Τετράδιο Γυμνασμάτων*; Όπως και αν είναι, γράφει ενδεικτικά στις *Μέρες Α'*, λίγο πριν ξεκινήσει την πρώτη γραφή του *Έξι νύχτες*.

Να περιγράφεις ο,τιδήποτε χωρίς καμιά λογοτεχνική υστεροβουλία: όσο μπορείς πιο συχνά. Δοκίμασε να γράφεις ένα μυθιστόρημα για ν' αναμετρήσεις τις δυνάμεις σου. Μην ξεχνάς την κοινότυπη αλήθεια πως ένας καλλιτέχνης είναι και χειροτέχνης. Πρέπει ν' ασκείται χωρίς διακοπή, χωρίς διακοπή, χωρίς αδυναμίες. Πρέπει να κατακτήσει το υλικό του.¹

Αρκετά χρόνια αργότερα, αφού τελειώσει τη συλλογή που θα κυκλοφορήσει το 1940 με τίτλο *Τετράδιο Γυμνασμάτων*, γράφει στην αδερφή του Ιωάννα ως εξής:

Δεν καταλαβαίνω το μυθιστόρημα. Κάποτε μου μοιάζει σαν ένα από τα βιομηχανοποιημένα είδη της εποχής μας. Τί μας αφήνει ένα μυθιστόρημα; Μας αφήνει στις καλές του τίποτε περισσότερο από ένα σύντομο ποίημα; Δεν φαντάζομαι.²

Τέλος, το 1958, στο Λονδίνο, τον εντυπωσιάζει ο Δρ. Ζιβάγκο του Παστερνάκ, και σημειώνει:

Εγώ που σχεδόν ποτέ δε διαβάζω μυθιστορήματα το άφησα με όρεξη να το ξαναδιαβάσω.³

Πιο πολύ από το μυθιστόρημα, με την παραδομένη μορφή του, ο Σεφέρης φαίνεται ότι συγκινείται από ένα είδος της

1. Γ. Σεφέρης, *Μέρες Α'* (Αθήνα: Ίκαρος 1975), σ. 17-18, ημερομηνία 10 Σεπτ. 1925.

2. Ιωάννα Τσάτσου, *Ο αδερφός μου Γιώργος Σεφέρης* (Αθήνα: Εστία 1973), σ. 357, ημερομηνία 12 Σεπτ. 1937.

3. Γ. Σεφέρης, *Μέρες Ζ'*, επιμ. Θ. Μιχαηλίδου (Αθήνα: Ίκαρος, 1990), σ. 84, ημερομηνία 31 Αυγ. 1958.

αφήγησης που κατά κάποιον τρόπο υπερβαίνει, ή παρεκκλίνει, από το καθεαυτό μυθιστόρημα. Ανάμεσα στα παραδοσιακά αφηγηματικά έργα που ξέρουμε ότι θαύμαζε ιδιαίτερα, συγκαταλέγονται η *Οδύσσεια* και η *Χαλιμά*: οι *Μεταμορφώσεις* του Απουλίου· από την Αναγέννηση ο Rabelais και ο Ronsard. Από τη δική του εποχή, έδινε περισσότερη σημασία στα πειραματικά, και μάλιστα όταν το μοντερνιστικό πείραμα συνδέεται με την αναζήτηση μιας παλιότερης, λησμονημένης ή *παραγνωρισμένης*, παράδοσης που θεωρείται πιο ζωντανή. Πρόκειται συγκεκριμένα για τον γάλλο συγγραφέα André Gide. Στη συνέχεια, θα ασχοληθώ με την πρόσληψη του γάλλου μοντερνιστή στο σεφερικό μυθιστόρημα *Έξι νύχτες*, και πιο συγκεκριμένα ακόμη, με την πρόσληψη ενός παραγνωρισμένου πρώιμου έργου του Gide.

Σύμφωνα με μια πρόσφατη μελέτη της Αλεξάνδρας Σαμουήλ, η παρουσία του Gide σηματοδοτεί μια ολόκληρη γενιά ελλήνων πεζογράφων, και ιδιαίτερα με την επινόηση του χαρακτηριστικού είδους, του ημερολογιακού μυθιστορήματος.⁴ Παρόλο που η αξιοποίηση πραγματικού ή πλασματικού ημερολογίου δεν είναι ξένη στην προηγούμενη ευρωπαϊκή και ελληνική πεζογραφία, η βασική συμβολή του Gide στάθηκε η προβληματική και προκλητική ταύτιση του ίδιου του αφηγηματικού λόγου με το λόγο ενός ημερολογίου. Με τον τρόπο αυτό, ο Gide έρχεται πολύ κοντά στον εσωτερικό μονόλογο, που στην κυριολεκτική του εκδοχή εγκαινιάζεται και ορίζεται από τον Edouard Dujardin το 1888, στο μυθιστόρημά του *Οι*

4. Αλεξάνδρα Σαμουήλ, *Ο βυθός του καθρέφτη· ο André Gide και η ημερολογιακή μυθοπλασία στην Ελλάδα* (Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 1998).

δάφνες είναι κομμένες. Επίσης (όπως και ο Dujardin και πολλοί άλλοι ακόμα του γαλλικού και αγγλικού μοντερνισμού) ο Gide δίνει με τον τρόπο αυτό τη δική του χροιά στην κοινή αναζήτηση της άμεσης, εσωτερικής εμπειρίας, όπως και στην αναζήτηση ενός καινούριου τρόπου αναπαράστασης αυτής της εμπειρίας μέσα στο λόγο. Το είδος αυτό πρωτοεμφανίζεται στα ελληνικά γράμματα το 1930, με τα *Τετράδια του Παύλου Φωτεινού* του Στέλιου Ξεφλούδα και το *Λεμονοδάσος* του Κοσμά Πολίτη. Στο ίδιο είδος, του ημερολογιακού μυθιστορηματος, ανήκει και το *Έξι νύχτες* του Σεφέρη, που στην πρώτη του γραφή είναι σύγχρονο με τα πειραματικά αυτά κείμενα του Ξεφλούδα και του Πολίτη, αν όχι και προγενέστερο.

Ως κείμενο-κλειδί για το είδος αυτό θεωρείται το μυθιστόρημα του Gide που κυκλοφόρησε το 1926, με τίτλο *Οι Κιβδηλοποιοί*. Στο μυθιστόρημα αυτό, ο πλασματικός ήρωας, ο Edouard, γράφει το ημερολόγιό του, αλλά αυτό που αφηγείται στο ημερολόγιο δεν είναι άλλο από τη συγγραφή ενός μυθιστορηματος που τίτλος του είναι οι... *Κιβδηλοποιοί*, και θέμα του η συγγραφή του ίδιου του κειμένου που διαβάξει ο *αναγνώστης*. Το κόλπο αυτό το βάπτισε ο ίδιος ο Gide, *mise-en-abyme*, μια έκφραση που έχει περάσει στην τεχνική ορολογία της φιλολογικής επιστήμης, σε πολλές γλώσσες, χωρίς να ξέρονε πολλές φορές οι φιλόλογοι ούτε καν τη σημασία του στην κυριολεξία (προέρχεται από τη θυρεολογία).⁵

Πάντως, παρόλο που η επίδραση των *Κιβδηλοποιών* στο *Έξι νύχτες* έχει επισημανθεί από τον Β. Ιβάνοβιτς,⁶ η Σαμουήλ

5. Βλ. σχετικά Σαμουήλ, σ. 171-172.

6. Β. Ιβάνοβιτς, «Προσεπιθέτες επιγραφές (Ο μυθιστοριογράφος Σεφέρης: διακειμενότητα και μυθικό σενάριο)», περ. *Το Δέντρο*, 25-26 (Σεπτ.-Οκτ. 1986) 51-57, τχ. 28-29 (Ιαν.-Φεβρ. 1987) 135-41, τχ. 30-31 (Μάρτ.-Απρ. 1987) 71-76.

είναι επιφυλακτική – και δικαιολογημένα – για την εφαρμογή του συστήματος του *mise-en-abyme* στο σεφερικό κείμενο. Μεγαλύτερη οφειλή στην τεχνική αυτή βρίσκει η Σαμουήλ στον πρώτο τόμο των *Μερών* – μια αντίληψη που βασίζεται όχι μόνο στη γνωστή λεηλασία των πραγματικών του ημερολογίων από τον Σεφέρη, στη συγγραφή του μυθιστορήματος, αλλά και από καθαρά μυθιστορηματικά στοιχεία που εντοπίζει η Σαμουήλ μέσα στο κείμενο των *Μερών*.⁷ Εξωκειμενικό τεκμήριο που συνηγορεί υπέρ της αντίληψης της Σαμουήλ, είναι το γεγονός ότι οι *Μέρες Α'* ξαναγράφηκαν από τον Σεφέρη δύο φορές – μια φορά στην Άγκυρα το 1949 με 1950, και άλλη μια φορά ακόμα στην Αθήνα το 1967, οπότε, σύμφωνα με χειρόγραφο σημείωση στο εξώφυλλο του δακτυλογράφου, που σώζεται στο αρχείο Σεφέρη, «Τα πρόχειρα καταστράφηκαν».⁸

Όμως η πραγματική σημασία του Gide για το πρωτοποριακό πεζογράφημα του Σεφέρη δεν έγκειται ούτε στην ημερολογιακή μέθοδο, ούτε στην στοιχειώδη παρουσία της *mise-en-abyme*. Το μυθιστόρημα του Σεφέρη, όπως έχει επισημανθεί μόνο από τον γάλλο μελετητή Denis Kohler, ακολουθεί και τροποποιεί όχι μόνο υφολογικά αλλά και θεματολογικά προηγούμενα που βρίσκονται σε άλλο, πρωιμότερο, πεζογραφικό έργο του Gide.⁹

Πρόκειται για το *Paludes* (*Τέλματα*, όπως το μετέφρασε

7. Βλ. σχετικά Σαμουήλ, σ. 255-258.

8. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος (επιμ.), *Γράμματα Σεφέρη – Λορεντζάτου (1948-1968)* (Αθήνα: Δόμος 1990) σ. 106, 110-111. Το δακτυλόγραφο σώζεται στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, Αρχείο Σεφέρη, φ. ΙΑ.26 (σύμφωνα με τη νέα κατάταξη του υλικού· βλ. κατάλογο του 2000).

9. Denis Kohler, *L'Avion d' Ulysse: L'itinéraire poétique de Georges Seféris* (Παρίσι: Les Belles Lettres 1985), σ. 137.

ο Σεφέρης, την εποχή ακριβώς που ξεκίνησε την πρώτη γραφή του *Έξι νύχτες*). Το έργο αυτό, όπως και άλλα εκτενή πεζογραφήματα του Gide, σήμερα είναι γνωστά ως «μυθιστορήματα». Στην πραγματικότητα, ο Gide απέφυγε τον χαρακτηρισμό αυτό· μόνο οι *Κιβδηλοποιοί*, στην πρώτη έκδοση, φέρνει τον υπότιτλο «μυθιστόρημα». Φαίνεται ότι ο Gide υπήρξε τόσο διστακτικός για το παραδομένο μυθιστορηματικό είδος όσο λίγο αργότερα και ο Σεφέρης. Τα πρώτα –και μάλιστα αρκετά πρωτοποριακά– πεζογραφικά έργα του Gide χαρακτηρίστηκαν από τον ίδιο όχι ως μυθιστορήματα αλλά με τον αρκετά εξεζητημένο, για την εποχή του, γαλλικό όρο *soitie*.

Ο όρος αυτός παραπέμπει στο μεσαιωνικό θέατρο της Γαλλίας, και σημαίνει «ένα είδος σατιρικής κωμωδίας που ενσωματώνει ηθικό ή πολιτικό δίδαγμα».¹⁰ Το πρώτο έργο του Gide που φέρνει αυτή την ειδολογική ένδειξη είναι το *Paludes* (1895). Δεύτερο κατά χρονολογική σειρά έρχεται *Le Promithie mal enchainé* (1899). Φαίνεται ότι και τα δύο αυτά έργα του Gide τα μετέφρασε ο Σεφέρης το καλοκαίρι του 1926, ενώ η έναρξη της πρώτης γραφής του *Έξι νύχτες* χρονολογείται από τον ίδιο σε μια σημείωση (που δημοσίευσε ο Σαββίδης στο *Επίμετρο* της έκδοσης του μυθιστορήματος) ως: «καλοκαίρι 1926 (νύχτα 26 Μάη)».¹¹ Παρόλο που καμμία από τις μεταφράσεις αυτές δεν δημοσιεύτηκε από τον Σεφέρη, η απόδοση του *Paludes* σώζεται στο αρχείο Σεφέρη, και φέρνει την ημερομηνία 24 Αυγούστου 1926.¹²

10. J. O'Brien, *Portrait of André Gide* (Λονδίνο: Secker and Warburg 1953) σ. 151.

11. Για τις μεταφράσεις βλ. *Μέρες Α'*, σ. 79 και Τριανταφυλλόπουλου, *Γράμματα Σεφέρη - Λορεντζάτου*, σ. 36· για τη χρονολογία του μυθιστορήματος βλ. *Έξι νύχτες*, σ. 256-257.

12. Αρχείο Σεφέρη, φ. ΠΓ.14.

Το *Paludes* αποτελεί την πρωτοπρόσωπη αφήγηση ενός ανώνυμου αφηγητή που ζει στο Παρίσι. Πολεμάει με το γράψιμο ενός βιβλίου που και αυτό λέγεται *Paludes* (εδώ πρόκειται για πρόωμη εφαρμογή από τον Gide της τεχνικής του *mise-en-abyme*). Το βιβλίο αυτό, μέσα στο βιβλίο, αποκαλύπτεται ως το ημερολόγιο ενός *alter ego* που λέγεται *Tityre* (Τίτυρος). Το όνομα αυτό δεν προέρχεται κατευθείαν από τα ελληνικά, εφόσον πρόκειται – και αυτό δηλώνεται ρητά μέσα στο κείμενο – για πρόσωπο δανεισμένο από τον Βιργίλιο. Στην πραγματικότητα ο βιργιλιανός αυτός Τίτυρος είναι πρόσωπο στην πρώτη από τις *Εκλογές*, όπου πρόκειται για έναν γεωργό που ταξιδεύει στη Ρώμη για να απαλλαχτεί από την απειλή απαλλοτριώσης του κτήματός του. Από τη φιλοπατρία του αρχαίου προτύπου, βγαίνουν τα «τέλματα» που αποτελούν τη ζωή τόσο του φιλόδοξου συγγραφέα των *Τελμάτων*, Τιτύρου, όσο και του ανώνυμου αφηγητή που ταυτίζεται λίγο - πολύ με τον δημιουργό του, τον Gide.

Στο *Paludes*, παρακολουθούμε τον ανώνυμο αυτόν αφηγητή κατά τη διάρκεια έξι διαδοχικών ημερών, και η αφήγηση κορυφώνεται με τη φυγή του από το Παρίσι παρέα με την Αγγέλα (*Angèle*), την οποία φαίνεται –όχι πολύ καθαρά– ότι ερωτεύεται. Αυτά γίνονται χωρίς πάθος, σχεδόν χωρίς σκοπό, και η περιπέτεια ολοκληρώνεται, ύστερα από τη σύντομη αυτή εκδρομή στην ύπαιθρο, με την επιστροφή του ήρωα και της ερωμένης του στο Παρίσι. Αυτό το σχήμα προδιαγράφει, κατά κάποιον τρόπο, το αφηγηματικό σχήμα του *Έξι νύχτες*. Στις έξι μέρες του Gide ανταποκρίνονται οι έξι νύχτες του Σεφέρη: στα διαστήματα των διαδοχικών μερών του Gide ανταποκρίνονται τα έξι διαδοχικά φεγγάρια του Σεφέρη. Επίσης, η ερωτική περιπέτεια, παρόλο που ο Σεφέρης την χειρίζεται με πολύ πιο υποτονισμένο τρόπο από τον Gide, και στις δυο αφη-

γήσεις ακολουθεί την ίδια πορεία: πέντε χρονικές μονάδες στην πληκτική ατμόσφαιρα της μεγαλούπολης, η οποία στην τελευταία ενότητα εναλλάσσεται για λίγο με μια ειδυλλιακή φυγή στην επαρχία, ενώ η όλη αφήγηση τελειώνει με την επιστροφή στην πόλη.

Στην πρώτη σελίδα του *Paludes*, ένας φίλος του αφηγητή τον ρωτάει: τί είναι αυτό που γράφει; Ο αφηγητής του απαντά:

Paludes, c'est spécialement l'histoire de qui ne peut pas voyager.¹³

(Τέλματα, πρόκειται ακριβώς για την ιστορία ενός που δεν μπορεί να ταξιδέψει.)

Αυτή η απάντηση θυμίζει όχι μόνο τους επτά ήρωες του *Έξι νύχτες*, οι οποίοι «αποτελεμάττονται» στην ανυπόφορη ζωή τους στη σύγχρονη Αθήνα, αλλά και άλλων σεφερικών προσωπείων, όπως στο *Μυθιστόρημα Ι*» και στο «Με τον τρόπο του Γ.Σ.». Το ίδιο αίσθημα εμφανίζεται ρητά στο παράθεμα που αντιγράφει ο πρωταγωνιστής του σεφερικού μυθιστορήματος, ο Στράτης, στο ημερολόγιό του, φαινομενικά από πραγματικό ημερολόγιο κατασρώματος, και που αργότερα θα εμφανιστεί ως η δεύτερη επιγραφή στη συλλογή που φέρνει τον τίτλο *Ημερολόγιο Κατασρώματος*: «Παραμένομεν εις την αυτήν θέσιν αναμένοντες διαταγάς».¹⁴

Στο κείμενο του Gide, και ο Τίτυρος και ο ανώνυμος αφηγητής είναι θύματα του ίδιου αυτού μεταφορικού τέλματος. Ο δεύτερος, όμως, παρηγορείται από το γεγονός ότι, όπως ισχυρίζεται με μια φράση που επαναλαμβάνεται πολλές φορές,

13. André Gide, *Paludes* (Παρίσι: Gallimard 1920 [1895], εκδόσεις folio), σ. 16.

14. *Έξι νύχτες*, σ. 108.

ώστε να λειτουργεί σαν leitmotiv ή επωδός: *Moi cela m'est égal, parce que j'écris Paludes* (Εμένα δεν με νοιάζει, γιατί γράφω τα *Τέλματα*).

Όταν στο τέλος του βιβλίου (τόσο του πραγματικού όσο και του πλασματικού που είναι έργο του αφηγητή), πάλι τον ρωτάνε, η απάντηση που δίνει τον φέρνει πολύ κοντά στις περι μυθιστορήματος αντιλήψεις του Σεφέρη:

*Paludes terminé, Dieu sait ce que je m'en vais pouvoir faire. – Je sais que ni les vers ni les drames... je ne les réussis pas bien – et mes principes esthétiques s'opposent à concevoir un roman.*¹⁵
(Τώρα που τελείωσαν τα *Τέλματα*, ένας Θεός ξέρει τί θα μπορέσω να κάνω. – Ξέρω πως ούτε οι σίχλοι ούτε τα δραματικά έργα... δεν τα πετυχαίνω καλά – και οι αισθητικές μου αρχές δεν μου επιτρέπουν να καταπιαστώ με ένα μυθιστόρημα.)

Ακόμα και η κεντρική ιδέα του *Έξι νύχτες* –οι επτά φίλοι, δηλαδή, που αποφασίζουν να επισκεφτούν την Ακρόπολη κάθε πανσέληνο, ώστε να χειραφετηθούν και να επικοινωνήσουν καλύτερα ανάμεσά τους– έχει το αντίστοιχό του στο *Paludes*. Στο έργο του Gide, στην πέμπτη ενότητα, που αφιερώνεται σε βεγγέρα που γίνεται κάθε Παρασκευή στο σπίτι της Αγγέλας, γίνεται συζήτηση για το πρόβλημα της ταυτότητας, και το αδύνατο της απαλλαγής από τα καμώματά μας, στο παρελθόν, που μας αποκαθιστούν σήμερα αυτό που είμαστε.¹⁶ Στο *Paludes*, το δίλημμα αυτό λύνεται, ή ακριβέστερα παρακάμπτεται από τον αφηγητή, ο οποίος σαν συνθηματικά έχει βρει τη δική του ισορροπία:

15. Gide, *Paludes*, σ. 143.

16. Gide, *Paludes*, σ. 85-88.

Ce que je veux? Messieurs, ce que je veux –moi, personnellement– c’est terminer *Paludes*.¹⁷

(Τί θέλω; Κύριοι, αυτό που θέλω –εγώ προσωπικά– είναι να τελειώσω τα *Τέλματα*.)

Αντιμέτωπος με το ίδιο, περίπου, δίλημμα, ο σεφερικός Στράτης παλεύει να εκφραστεί· αλλά και η παρέα του αποφασίζει την τακτική των μηνιαίων επισκέψεων στην Ακρόπολη κατά πανσέληνον, με στόχο «τα νερά [μας] να κοινωνήσουν»,¹⁸ δηλαδή να απαλλαγούν από τους μεταφορικούς βάλτους όπου αποτελματώνονται.

Άλλο, ακόμα πιο χαρακτηριστικό, θέμα του *Έξι νύχτες έχει* το αντίστοιχό του στο *Paludes* του Gide. Προς το τέλος της πορείας του, ο ανώνυμος αφηγητής του Gide ξεσπάει σ’ έναν εμπαθή λόγο:

Quelles prolongations du passé!... Ne pourrions-nous jamais poser rien hors du temps –que nous ne soyons pas obligés de refaire.– Quelque oeuvre enfin qui n’ait plus besoin de nous pour durer. – Mais de tout ce que nous faisons, rien ne dure sitôt nous ne l’entretenons plus. Et pourtant tous nos actes subsistent horriblement et pèsent. Ce qui pèse sur nous, c’est la nécessité de la refaire...¹⁹

(Τί προεκτάσεις του παρελθόντος!... Μήπως μπορούμε ποτέ να θέσουμε κάτι έξω από τον χρόνο –που να μην είμαστε εξαναγκασμένοι να το ξανακάνουμε. Κάποιο έργο επιτέλους που να μην έχει ανάγκη από μας να διαρκέσει.– Αλλά από όλα όσα κάνουμε, τίποτε δεν διαρκεί περισσότερο από όσο το συντηρούμε εμείς. Και ωστόσο όλα τα καμώματά μας υφίστανται

17. Gide, *Paludes*, σ. 88.

18. *Έξι νύχτες*, σ. 31.

19. Gide, *Paludes*, σ. 132.

με τρόπο φρικαλέο και βαραινούν. Αυτό που βαραινεί καταπάνω μας, είναι η ανάγκη να το ξανακάνουμε...)

Στο γαλλικό κείμενο το παρελθόν που αναφέρεται δεν έχει τίποτε να κάνει με την αρχαιότητα. Πρόκειται αποκλειστικά για το προσωπικό παρελθόν της ζωής των ηρώων, δηλαδή για τις αναμνήσεις τους. Ο Σεφέρης όμως προεκτείνει την αγωνία των γάλλων ηρώων του Gide, ώστε να θίξει έμμεσα το κατεξοχήν σεφερικό θέμα της προβληματικής παρουσίας της αρχαιότητας μέσα στην καθημερινότητα. Το θέμα αυτό θα το αναπτύξει ο Σεφέρης σε ποιήματα όπως το *Μυθιστόρημα Γ'*, η *Γυμνοπαιδιά*, και με το άγχος που εκφράζεται στο *Μυθιστόρημα*, και αλλού: «θα μπορέσουμε να πεθάνουμε κανονικά;»

Στο ημερολόγιο που είναι περίπου σύγχρονο με την πρώτη γραφή του *Έξι νύχτες*, και σχεδόν αυτούσιο στις *Μέρες Α'*, σημειώνει ο Σεφέρης:

Για κοίταξε πώς οι χειρονομίες μας, οι κινήσεις, οι πράξεις, τα συναισθήματα, οι σκέψεις μαρμαρώνουν ακαριαία μόλις μπουν στο παρελθόν, σα να βυθίζονται σε «υγροποιημένο» αγέρα. Κι όλα αυτά μένουν ακίνητα, εκεί, στους αιώνες των αιώνων, [την τετελεσμένη]· τίποτε δεν μπορεί ν' αλλάξει τη στάση τους. Γεννούμε αγάλματα κάθε στιγμή που πέρασε.²⁰

Κατακλείδα

Από την παράλληλη ανάγνωση του *Έξι νύχτες* με το *Paludes* του Gide μπορούμε να συμπεράνουμε τα εξής:

1. Η οργανική σχέση των δύο κειμένων τεκμηριώνει ακόμη μια φορά τη γνωστή μαθητεία του νεαρού Σεφέρη στον γάλλο μοντερνιστή·

20. *Μέρες Α'*, σ. 75-76, ημερομηνία 6 Σεπτ. 1926 = *Έξι νύχτες*, σ. 73. Μέσα σε [] προσθήκη μόνο στο *Έξι νύχτες*.

2. σημαδιακό κείμενο για τη συγγραφή του *Έξι νύχτες* δεν είναι οι *Κιβδηλοποιοί*, όπως ισχυρίστηκαν μερικοί, αλλά το *Paludes*, πράμα που δεν πρέπει να μας εκπλήσσει δεδομένου ότι ο Σεφέρης εκπονούσε μια μετάφραση του ίδιου γαλλικού κειμένου το καλοκαίρι του 1926, εποχή όταν άρχισε να κυκλοφορεί το δικό του μυθιστόρημα:

3. το γνωστό ειδολογικό πρόβλημα του *Έξι νύχτες* –αν πρόκειται στην πραγματικότητα για μυθιστόρημα ή όχι– λύνεται εφόσον ενταχθεί το σεφερικό κείμενο τόσο στην προσπάθεια του Gide για την *ανανέωση* λησμονημένου αφηγηματικού είδους, όσο και στην επιδίωξη εκ μέρους του Σεφέρη για ένα νεωτερικό είδος που να βασιστεί σε αγαπημένα του πρότυπα, όπως η *Οδύσσεια*, η *Χαλιμά* και άλλα εκτενή αφηγηματικά κείμενα που ξεφεύγουν από το είδος του «κοινού ρομάντζου».

Έτσι το «μυθιστόρημα» του Σεφέρη γίνεται ακόμα πιο πρωτοποριακό από ό,τι νομίζαμε. Πρόκειται για μια προέκταση βασικών ειδολογικών, υφολογικών και θεματικών αντιλήψεων που ο Σεφέρης αποκόμισε από τον Gide, αλλά προέκταση με διαστάσεις που δεν θα μπορούσε να φανταστεί ο γάλλος μοντερνιστής. Έτσι το μυθιστόρημα του Σεφέρη αποδεικνύεται ένα από τα κείμενα-κλειδιά για την ελληνική εκδοχή του ευρωπαϊκού μοντερνισμού.

Kings' College London